

Belgium, een utopie voor de XXIste eeuw^{*}

Philippe Van Parijs

België is geen doel op zich. Zoals alle andere instellingen is het land voor een groot deel het historische product van een toevallige samenloop van omstandigheden. *As such* kan het verdwijnen als het geen nut meer heeft. Een verdwijning ten gevolge van een splitsing kan vandaag zelfs makkelijker tot stand komen, omdat de Europese integratie de risico's op mogelijke economische schade drastisch verminderd heeft. Een vreedzame splitsing van het land houdt voor geen enkel landsdeel een beperking van de toegang tot de markt in.

Maar zou een dergelijke splitsing niet met een onoverkomelijk struikelblok geconfronteerd worden? Bijna een eeuw geleden schreef de Waalse politicus Jules Destrée (1923: 182): 'Maar als men hun [de separatisten] vraagt wat men, in het geval van een splitsing, op de eerste plaats met Brussel en vervolgens met Kongo zal doen, dan zijn ze danig in de war, en dat is effectief het grote struikelblok waar elk zuiver separatistisch systeem tegen aanbotst.' Kongo is – in dit opzicht althans – niet langer een probleem. Maar voor al wie van een splitsing droomt, blijft de kwestie van wat men met Brussel zal doen nog steeds even vervelend. Zoals Bart De Wever (2010: 22) ook scherp opmerkt: 'Brussel is het moeilijkste probleem. Als er in de bruistablet België één hard element zit dat niet vanzelf zal oplossen, is het Brussel.' Enkele citaten volstaan echter niet om een kwestie te regelen. Daarvoor hoeven we de plausibiliteit van de verschillende mogelijke

* Met instemming van uitgever Harold Polis bestaat deze bijdrage grotendeels uit aangepaste uittreksels uit Ph. Van Parijs, *Belgium. Een utopie voor onze tijd* (Polis, 2018, vertaling door Diederik Vandendriessche).

scenario's zonder taboes te onderzoeken: (1) een splitsing in tweeën waarbij Brussel bij Vlaanderen terecht komt (*Groot-Vlaanderen*); (2) een splitsing in tweeën waarbij Brussel bij Wallonië terecht komt (*Nation francophone*); (3) een splitsing in drieën die onafhankelijkheid verleent aan Vlaanderen en aan Wallonië, en Brussel onder hun gemeenschappelijke voogdij plaatst (*Condominium*), en (4) een splitsing in drie aparte staten (*Brussels EC*).

■ GROOT-VLAANDEREN EN NATION FRANCOPHONE

Laten we beginnen met scenario's (1) en (2). Kan men zich inbeelden dat Vlaanderen of Wallonië het aanvaardt om België te verlaten en daarbij Brussel aan het andere gewest laat? Dat zou, voor elk van beide, een symbolische ramp zijn. Brussel is immers een beetje ons Jeruzalem. Zeker, de religieuze dimensie is (gelukkig) afwezig: Koekelberg is geen Tempelberg. Het is de taal, niet de religie, waarin elk landsdeel het historische fundament vindt om Brussel te kunnen claimen. Tijdens het grootste gedeelte van de geschiedenis van de stad heeft de bevolking ervan een dialect gesproken dat lijkt op het Nederlands. Anderzijds hebben de hertogen van Bourgondië in het Frans Brussel tot de rang van hoofdstad gepromoveerd en is dat uiteindelijk de reden geweest dat deze taal vandaag de dag door de meeste inwoners van Brussel wordt gesproken.

Maar Brussel is voor ons, Belgen, ook veel meer dan ons Jeruzalem. De stad ligt niet alleen in het centrum van ons communicatienetwerk. Zij bevindt zich ook in het hart van onze economie. Enkele cijfers om zich daarvan een beeld te kunnen vormen. Als Vlaanderen zich Brussel zou toe-eigenen, zou het bruto binnenlands product (bbp) per capita van Wallonië 64% van dat van Vlaanderen uitmaken.¹ Als het daarentegen Wallonië zou zijn dat zich Brussel toe-eigent, zou het bbp per capita meer dan 95% van dat van Vlaanderen zijn. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest behelst slechts 0,5% van de oppervlakte van België, maar vertegenwoordigt 19% van zijn bbp. Als men daar nog Brussels Airport, Leuven en Louvain-la-Neuve aan toevoegt, samen met de zones die daaromheen liggen of grenzen aan de verkeersaders die er naartoe leiden, hoeft men er niet meer dan 2% van het territorium van België bij te nemen om een derde van zijn totale bbp te bereiken.

Het is waar dat men in Vlaanderen soms een ander geluid hoort dan 'Vlaanderen laat Brussel nooit los'.² Als niet iedereen zich kan vinden in die slogan, dan is dat mogelijk omdat ze voldoende lucide zijn om te begrijpen dat een onafhankelijk Vlaanderen met Brussel een officieel twee-

talige staat zou moeten worden. Het zou inderdaad ongeveer 17% Franstaligen tellen. Dat is bepaald iets anders dan de 0,7% Duitstaligen in België, en niet ver verwijderd van de 20% Franstaligen in Zwitserland of de 23% Franstaligen in Canada. Terwijl Vlaanderen zonder Brussel officieel eentlig zou kunnen blijven, zou een onafhankelijk Vlaanderen met Brussel aan het Frans een statuut moeten toekennen dat analoog is aan het statuut dat het Frans geniet in Zwitserland of in Canada, en zou het dus verplicht zijn om de wetgeving in de twee talen uit te werken en af te kondigen – ja, zelfs om ‘Vlaanderen/Flandre’ op zijn postzegels te schrijven. Maar de belangrijkste drijfveer voor sommige Vlamingen om Brussel los te laten, valt ongetwijfeld eerder terug te vinden in een analogie met Ierland. De aanspraken van de Ierse nationalistische beweging hadden betrekking op het volledige eiland. Om na een lange en bloederige strijd de onafhankelijkheid te verwerven aanvaardde de Ierse onafhankelijkheidsleider Michael Collins uiteindelijk een compromis. Hij stond het noorden van het eiland af aan het Verenigd Koninkrijk. En dat heeft hem het leven gekost. Het is daarom niet verrassend dat de film die aan hem gewijd werd, een van de films is die Bart De Wever het sterkst hebben getroffen. In een interview met *Humo* (De Wever, 2010) heeft hij overigens opgebiecht dat hij er vaak aan dacht: ‘Ik heb een fascinatie voor de dood, voor de manier van sterven. Ik betrap mezelf erop dat ik veel belangstelling heb voor politici die niet in hun bed gestorven zijn. Zoals Michael Collins.’

Maar er is meer nodig dan de schaduw van een moord om de instemming van Vlaanderen met het principe ‘Vlaanderen laat Brussel niet los’ te verzekeren. Vanwege de economische redenen die hierboven al vermeld werden, zou het opgeven van de Brusselse enclave heel wat anders zijn dan wat het opgeven van het noordelijke deel van het Ierse eiland voor de Ierse republiek betekend heeft. Voor elke rationele Vlaming zou dat een dwaasheid zijn.³ Des te meer omdat – in tegenstelling tot de Ieren – de Vlamingen de meerderheid vormen binnen de staat die ze zouden kunnen verlaten door afstand te doen van een deel van ‘hun’ territorium. Men begrijpt dat Vlaanderen zich – om een dergelijke dwaasheid te voorkomen – genoodzaakt zag om Brussel meteen in een stevige greep te houden door die stad als hoofdstad te kiezen, hoewel slechts 1,4% van de inwoners van Brussel zich als Vlaming identificeert.⁴ Alsof dat nog niet genoeg was, heeft VOKA, de invloedrijke Vlaamse werkgeversorganisatie, onlangs haar hoofdzetel naar Brussel verhuisd. De voorzitter van VOKA stelt inderdaad (Delbaere, 2012): ‘Brussel is de hoofdstad van Vlaanderen en een sociaaleconomische troef voor Vlaamse ondernemingen. Daarom zijn we ook verhuisd van Antwerpen naar Brussel. Ik denk trouwens niet dat de Walen Brussel gaan loslaten. De verschillende gemeenschappen in ons land zijn dus verbonden.’

Geldt dat ook wel voor Wallonië? Toen het erover ging om een hoofdstad te kiezen, heeft men niet dezelfde stoutmoedigheid aan de dag gelegd als Vlaanderen. Die asymmetrie kan makkelijk verantwoord worden. Brussel is geen enclave binnen het Waalse grondgebied. Het is drie keer verder verwijderd van het centrum van Wallonië dan van het centrum van Vlaanderen. En er zijn slechts 2,4% van de Brusselaars die zichzelf als Waal identificeren. Misschien kan de beslissing om de Franstalige gemeenschap te herdopen in 'Fédération Wallonie-Bruxelles' inmiddels geïnterpreteerd worden als de late uitdrukking van een symmetrische bezorgdheid.

Hoe het ook zij, een Wallonië dat zonder Brussel achterblijft, is een Wallonië dat afstand zou moeten doen van de transfers die het momenteel vanuit Vlaanderen en Brussel krijgt toebedeeld: ongeveer 7,5% van zijn bbp als die transfers geschat worden in termen van woonplaats, ongeveer 13% als ze geschat worden in termen van werkplek. Als men daar de gevolgen van de herverdeling van de Belgische staatsschuld aan toevoegt, dan kan de splitsing van België voor Wallonië (zonder Brussel) een bijkomende last van meer dan 9% van zijn bbp opleveren in het gunstigste geval, en 18% in het ongunstigste geval.⁵ Als het op eigen benen zou staan, zou Wallonië dus drastisch zijn publieke uitgaven moeten verminderen om te voorkomen dat zijn staatsschuld explodeert en het terechtkomt in een spiraal die gevoed wordt door onbetaalbare rentevoeten. Bij dit rechtstreekse effect zou nog een indirect effect worden toegevoegd, met name het effect op de economische activiteit door de daling van de koopkracht die momenteel op peil gehouden wordt door de transfers. De reden om Brussel (en tegelijkertijd een Vlaanderen dat vasthoudt aan Brussel) niet los te laten, is voor Wallonië dus anders dan voor Vlaanderen, maar zowel voor de een als voor de ander is het extreem moeilijk om zich een situatie voor te stellen waarin het overlaten van Brussel aan het andere gewest voordeliger zou zijn dan de huidige situatie.

Als geen van de twee gewesten België wil verlaten zonder Brussel, zou een van beide België dan kunnen verlaten *met* Brussel? Het antwoord op die vraag vloeit gedeeltelijk voort uit het antwoord op de vorige vraag. Zonder geweld zou Vlaanderen Brussel niet kunnen binnenhalen zonder het akkoord van Wallonië, dat zich ertegen zou verzetten, net zoals Wallonië Brussel niet zou kunnen inlijven zonder het akkoord van Vlaanderen, dat de inlijving zou weigeren. Men zou vervolgens kunnen nadenken over het unilaterale referendum: de Catalaanse methode. Maar wie gelooft dat men, bij een dergelijke raadpleging, Brussel simpelweg zal kunnen beschouwen als een onderdeel van de bevolking van Groot-Vlaanderen of die van de Nation francophone, zoals met Barcelona gebeurd is in Catalonië? En als men de Brusselse bevolking afzonderlijk zou laten kiezen,

hoeft men, in dit stadium, over de uitkomst nauwelijks te twijfelen. Als men de Brusselaars ondervraagt over het scenario dat hun voorkeur wegdraagt, is slechts 4% van hen te vinden voor aansluiting bij Vlaanderen en 4,6% voor aansluiting bij Wallonië, terwijl 56,7% zich uitspreekt voor een speciaal statuut voor Brussel als gewest of Europese hoofdstad.⁶ Daarbij komt nog dat de Europese instellingen en Europese bewindvoerders alles in het werk zouden stellen om zowel het ene als het andere scenario te verhinderen: de annexatie van Brussel door Vlaanderen zou opgevat worden als de overwinning van een nationalistische beweging waarvoor de Unie zich genooddaakt zou voelen om nog minder sympathie op te brengen dan voor het Catalaanse onafhankelijkheidsstreven; en de incorporatie van Brussel in een Franstalige natie zou in het verkeerde keelgat schieten bij diegenen die ervoor bevreesd zijn dat de hoofdstad van de Europese Unie in de invloedssfeer van een van de grote lidstaten zou vallen.

CONDOMINIUM EN BRUSSELS EC

Door de optelsom van de bovenstaande overwegingen kunnen we de eerste twee scenario's links laten liggen. Maar de meeste van die overwegingen tasten het derde scenario, het Condominium, niet aan: dat scenario zou aan Vlaanderen en Wallonië een volledige onafhankelijkheid schenken en aan beide ook het medezeggenschap over Brussel toewijzen. Die ingenieuze formule zou het de twee grote gewesten mogelijk maken om België te verlaten zonder evenwel Brussel te verliezen. Voor de Brusselaars zou het echter aanvoelen als een koloniale voogdij, die des te pijnlijker zou zijn omdat die gezamenlijk zou worden uitgeoefend: gedomineerd worden is niet echt een aantrekkelijk perspectief, maar 'gecondomineerd' worden door twee kleine staten die constant onderling ruziemaken, is dat nog minder. Het tijdperk van de kolonisatie is gelukkig voorbij. Maar is het niet overdreven om het te hebben over koloniale voogdij? Bij nader inzien zouden de Brusselaars, in de plausibelste versie van die formule, vertegenwoordigd zijn in het Vlaamse en in het Waalse parlement. Dat zou de situatie amper meer aanvaardbaar maken. Om diegenen die er niet meteen van overtuigd zijn, toch te overtuigen, zouden we hypothetisch even willen veronderstellen dat men van Vlaanderen een condominium van Nederland en Frankrijk zou maken onder het voorwendsel dat er in Vlaanderen een groot aantal Nederlandstaligen en enkele Franstaligen leven. Men zou dan respectievelijk aan de Nederlandstaligen en aan de Franstaligen van Vlaanderen het

stemrecht kunnen verlenen voor de verkiezingen van de Staten-Generaal en van de *Assemblée nationale*. Dat zou natuurlijk niet volstaan om te ontkennen dat Vlaanderen de facto de gemeenschappelijke kolonie van twee staten zou zijn geworden waarin de Vlamingen niet meer dan een zwakke of betekenisloze minderheid zouden vormen. Het zou niet anders zijn bij het condominium dat men al uitdoktert als constructie voor Brussel. Bart De Wever (2010: 22) heeft gelijk: 'De moeilijkheid is een oplossing te vinden die de Brusselaars zien zitten, want op een gegeven moment zullen zij een stem in het kapittel hebben.' Als men een oplossing moet vinden 'die de Brusselaars zien zitten', dan is dat niet het Condominium.

Blijft dus nog over het vierde scenario: Brussels European Capital, onafhankelijk van Vlaanderen en Wallonië. Om dat scenario te verwerpen volstaat het niet om te dreigen met het schrikbeeld van Washington DC, waarvan de gebreken op politiek en sociaal vlak niet inherent zijn aan het statuut van federale hoofdstad. Maar het is duidelijk dat de Europese Unie geen enkele bereidwilligheid aan de dag zou leggen om zich te bemoeien in de delicate onderneming om voor dit kleine territorium een statuut van lidstaat en van hoofdstad uit te werken dat zowel voor zijn bevolking als voor alle lidstaten aanvaardbaar zou moeten zijn. In het bijzonder zou de ontwikkeling van een werkbaar socialezekerheidssysteem een enorme uitdaging zijn: de bevolking van deze ministaat zal voortdurend blijven veranderen en zijn arbeidskrachten zullen voor de helft uit grensarbeiders bestaan. Die kelk zou de Europese Unie maar al te graag aan zich laten voorbijgaan. Het doorslaggevende obstakel zal evenwel komen van Vlaanderen en/of Wallonië. Zeker, voor elk van de twee gewesten zou de vernedering minder erg zijn dan wanneer Brussel zou worden geannexeerd door het andere gewest. Maar het zou voor de beide gewesten uiteraard moeilijk zijn om te aanvaarden dat ze voortaan slechts even weinig te zeggen hebben over Brussel als de Esten of de Slovaken, en zonder twijfel veel minder dan de Duitsers en de Fransen. In het licht van de ontelbare interdependenties van Brussel met de beide gewesten blijft het behoud van zoiets als België zowel voor de een als voor de ander veruit verkiesbaar boven dat radicale controleverlies.

■ GROOT-BRUSSEL OF STERK BELGIË

Uit het onderzoek van die vier scenario's lijkt het dat we zonder enige aarzeling de volgende conclusie naar voren kunnen schuiven: 'Neen, België zal

niet barsten.⁷ Geen enkel splitsingsscenario heeft een kans in een afzienbare toekomst gerealiseerd te kunnen worden, op de eerste plaats omdat Vlaanderen, noch Wallonië van plan is om de controle die ze momenteel over Brussel uitoefent, los te laten en omdat de enige manier om zich een onafhankelijkheid te veroorloven zonder die controle te verliezen erin zou bestaan om Brussel te herleiden tot hun gemeenschappelijke kolonie. Stevig vastgehecht aan Brussel, zijn de Vlaamse en de Franse gemeenschap, de verlengstukken van Vlaanderen en Wallonië, als twee octopussen die verstrengeld blijven door de hardnekkige weigering om eenzelfde prooi los te laten. De drie gewesten zullen dus een gemeenschappelijke politieke entiteit blijven vormen. Die entiteit mag eventueel herdoopt worden. Ze zal zeker opnieuw gemodelleerd moeten worden, en dat zal ook gebeuren. Maar België zal niet alleen moeten overleven. Het zal ook een sterke federatie moeten blijven die bevoegd is voor belangrijke competenties, en dat vanwege het antwoord dat men met eenzelfde zekerheid kan aanreiken op een tweede vraag: zal Brussel uitbreiden?

Als economische of geografische entiteit zal Brussel uiteraard blijven uitbreiden, zoals tot nu toe is gebeurd, tot ver buiten de regionale grenzen. Maar zal Brussel ook uitbreiden als politieke entiteit, op een manier waarbij niet alleen de aangrenzende faciliteitengemeenten worden toegevoegd, maar zijn volledige economische *hinterland*, wat grosso modo neerkomt op de volledige voormalige provincie Brabant. Elke buitenlandse expert op het vlak van stedelijke economie of geografie die de institutionele organisatie van België bestudeert, verbaast zich erover dat men beslist heeft het land te federaliseren met zo'n beperkte ruimte voor Brussel. Om die economisch irrationele keuze te begrijpen, is het nuttig om even terug te gaan naar de jaren zestig en de twee meest bewogen episodes uit onze communautaire geschiedenis voor de geest te halen: de Vlaamse marsen op Brussel om de taalgrens definitief vast te leggen en de betogingen die hebben geleid tot de verwijdering van de Franstalige afdeling van de Leuvense Universiteit. Het was de angst voor een Franstalige 'olievlek' die Vlaams-Brabant zou overspoelen vanuit Brussel en Leuven die ertoe geleid heeft dat men een smalle en vastliggende grens heeft getrokken rondom een aparte kleine zone met een tweetalig statuut die een kwarteeuw later het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou worden.

Al dan niet gerechtvaardigd, verklaart de invoering van die grens dat het verloop van de transformatie van België in een federale staat ertoe geleid heeft om de negentien Brusselse gemeenten te scheiden van de rest van de oude provincie Brabant, die zelf in twee eentalige provincies werd verdeeld. Die twee provincies zijn momenteel de welvarendste van het land. Het belastbaar inkomen per capita van Vlaams-Brabant ligt bijna 10% hoger

dan het Vlaamse gemiddelde. Dat van Waals-Brabant ligt meer dan 20% hoger dan het Waalse gemiddelde. Kan men zich voorstellen dat Vlaanderen en/of Wallonië op een dag vrijwillig afzien van hun rijkste provincie? Of dat de Belgische federale regering zich op een dag voldoende machtig voelt om de twee grote gewesten te dwingen om hun rijkste provincies in het voordeel van het derde gewest op te geven? De antwoorden op die twee vragen zijn voldoende evident om te kunnen besluiten: neen, in die zin zal Brussel niet uitbreiden.

Het is de beperkte omvang van zijn grenzen die een efficiënte regionalisering van talrijke bevoegdheden verhindert, wegens de ontelbare positieve en negatieve interacties tussen het kleine Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en zijn onmiddellijke omgeving in Vlaanderen en Wallonië. Als de transformatie van België in een federale staat een gewest had voortgebracht waartoe Brussel en zijn *hinterland* behoorden, dan had men zich zonder noemenswaardige bezwaren tevreden kunnen stellen met een België *ultra-light*. Maar Brussel zal niet, of slechts heel weinig, buiten zijn huidige grenzen kunnen uitbreiden. Daarom zal een sterke federale staat nodig zijn die over voldoende bevoegdheden beschikt om de bijzonder intense interdependenties tussen de drie gewesten die de centrale agglomeratie van het land delen, in goede banen te leiden, op domeinen zoals de mobiliteit, de criminaliteit, de volksgezondheid, het onderwijs en, in het bijzonder, de sociale zekerheid en de fiscaliteit. De afwijzing van een groot Brussel houdt de aanvaarding van een sterk België in, hoe anders dat eventueel ook zou kunnen zijn dan het België van vandaag.

Zou dat andere België 'confederaal' kunnen zijn? Dat hangt af van wat men daaronder verstaat. Tussen een confederatie en een unitaire staat is er een continuüm dat gedefinieerd wordt door het aantal en de omvang van de bevoegdheden die respectievelijk worden toegewezen aan de centrale regering of aan de regeringen van de deelstaten en door het gemak waarmee het centrum of de samenstellende delen de competenties die zijn toegewezen aan het andere bestuursniveau (weer) kunnen opnemen. Er is in het algemeen sprake van een *confederatie* als geen enkele belangrijke bevoegdheid stevig wordt toegewezen aan het centrum, van een *unitaire staat* als geen enkele competentie stevig wordt toegewezen aan de deelstaten, van een *federatie* als belangrijke bevoegdheden stevig zijn toegewezen aan elk van de twee niveaus en van een *federale staat* als de bevoegdheden die door de federatie worden toegekend aan het centrale niveau het hoogste gezag bevatten wat betreft het gebruik van geweld (politie en leger), de verplichte herverdeling en het verplichte onderwijs. Volgens die definities volgt uit wat voorafgaat – de kleinschaligheid van Brussel en vervolgens de verdeling van de centrale hoofdstedelijke zone van het land tussen de

drie gewesten – dat het België dat we nodig hebben, meer moet zijn dan een confederatie, in casu een federatie die op zijn minst enkele kenmerken van een federale staat bezit. Maar er zijn andere definitie van het ‘confederalisme’, bijvoorbeeld die van de voorzitter van VOKA (Delbaere, 2012): ‘Mijn definitie van confederalisme is de bevoegdheden zo te verdelen dat ze het efficiëntst zijn... Als er zaken zijn die beter federaal blijven omdat het efficiënter is, dan is dat perfect voor ons.’ Het België dat we nodig hebben, moet zeker confederaal zijn in die betekenis. Maar om ervoor te zorgen dat het veel beter functioneert dan vandaag, is het belangrijk om grondig zijn instellingen te blijven hervormen – ik kom er aan het einde van deze bijdrage op terug – maar ook om, zonder naïviteit en zonder vrees, het probleem aan te pakken dat de kern vormt van het onbehagen dat België kenmerkt: het taalprobleem.

DE ONHEILSPELENDE UITDAGING VAN JOHN STUART MILL

Een deel van de mensheid vormt een natie als het verenigd wordt door gemeenschappelijke belangen die niet gedeeld worden met derden. [...] Dat nationale gevoel kan verschillende gronden hebben. Soms is het het gevolg van een identiteit die bepaald wordt door ras of afkomst. Een taal- of geloofsgemeenschap draagt er veel toe bij. [...] Geen enkele van die omstandigheden is in ieder geval noodzakelijk of voldoende. [...] Zo hebben de Vlaamse en Waalse provincies van België, ondanks hun diversiteit op het vlak van ras en taal, een gevoel van gemeenschappelijke nationaliteit, dat veel sterker is dan het gevoel dat de eerstgenoemde provincies met Holland delen of de laatstgenoemde met Frankrijk. (Mill 1861: 427)

Het is aan het begin van hoofdstuk XVI van de *Considerations on Representative Government* van de Engelse filosoof en econoom John Stuart Mill dat men deze evocatie over België kan lezen, een zeldzaamheid in een grote klassieke tekst van het politieke denken. Maar als degenen met een sterke Belgische patriottische reflex zich daarover zouden verheugen, zouden ze het bij het verkeerde eind hebben. Die vermelding wordt immers gevolgd door een beroemde passage waarin Mill elke meertalige democratie veroordeelt tot een quasi onontkoombare mislukking. Een despotisch regime is perfect in staat om op een standvastige manier om te gaan met

een grote taalkundige diversiteit. De politieke keuzes worden van bovenaf opgelegd en vereisen nauwelijks meer dan een lokale elite die in staat is om te communiceren in de hegemonische taal. Maar het loopt volgens Mill helemaal anders zodra een multinationale en in het bijzonder meertalige entiteit zich uitrust met ‘vrije instellingen’, die het woord aan het volk of de volkeren verlenen.

Vrije instellingen zijn vrijwel onmogelijk in een land dat uit verschillende nationaliteiten bestaat. In de schoot van een volk zonder wij-gevoel [*without fellow-feeling*], in het bijzonder als het verschillende talen leest en spreekt, kan de verenigde publieke opinie, die noodzakelijk is voor het functioneren van een representatieve democratie, niet bestaan. De invloeden die de opinies vormen en de politieke handelingen bepalen, verschillen in de verschillende secties van het land. Compleet verschillende politieke leiders wekken in de verschillende delen van het land vertrouwen. De boeken, kranten, traktaten en toespraken die hen bereiken, zijn niet dezelfde. De ene sectie negeert de opinies en de drijfveren die in de andere sectie aanwezig zijn. [...] Vanwege de zojuist vermelde redenen vormt het ruwe samenvallen van politieke grenzen en nationale grenzen over het algemeen een noodzakelijke voorwaarde voor vrije instellingen. (Mill 1861: 428-30)

De stelling van Mill kan als volgt worden geherformuleerd: er kan geen levensvatbare democratie bestaan zonder een volk dat een voldoende sterke eenheid vormt, wat op zijn minst een gemeenschappelijke taal veronderstelt en bijgevolg een ‘ruw samenvallen’ van politieke grenzen en taalgrenzen impliceert. Dit betekent echter niet dat democratie alleen mogelijk is voor een volk in de zin van een *ethnos*, een bevolking met een gemeenschappelijke cultuur en daarom ook een gedeelde moedertaal. Wat een levensvatbare democratie vereist, is bescheidener: een volk in de zin van een *demos*, met een gemeenschappelijke agora, een gedeelde publieke ruimte, en dus ook de institutionele – en in het bijzonder de taalkundige – voorwaarden voor een permanente dialoog die alle burgers samenbrengt. Een cultureel homogene *ethnos* vergemakkelijkt zonder enige twijfel het goede functioneren van een dergelijke *demos*, maar hij is er geen noodzakelijke voorwaarde voor.

Dat onderscheid is cruciaal om inzicht te krijgen in de aard van de uitdaging waarmee België vandaag de dag geconfronteerd wordt en om de ruimte van de mogelijke antwoorden op een nuttige wijze te kunnen verkennen. Het is inderdaad helemaal niet nodig om een etnische interpre-

tatie van Mills stelling aan te hangen om tot de vaststelling te komen dat de Belgische democratie geconfronteerd wordt met een serieus probleem, met name dat het land samengesteld is uit twee naast elkaar bestaande democratieën. In de loop van de laatste decennia is de Belgische gemeenschappelijke agora in een versneld tempo fragieler geworden. Anderhalve eeuw na de voorspellingen van Mill heeft het mechanisme dat door hem zo scherpzinnig beschreven werd, in België de aangekondigde resultaten opgeleverd. Het lange proces van de democratisering van de politieke macht en van de gelijkschakeling van de taalkundige rechten heeft duidelijk een verschraling veroorzaakt van de ‘verenigde publieke opinie’ – voor zover die ooit bestaan heeft – die een gezonde democratie volgens Mill nodig heeft. Die bestaat uit een permanente dialoog waarin een gemeenschap onophoudelijk een multidimensioneel project voor een gemeenschappelijk bestaan formuleert, bediscussieert, realiseert en bijstuurt, via de tussenkomst van haar vertegenwoordigers, haar verenigingen, haar media. Als men in plaats van één dialoog er twee of meer heeft, zonder nauwelijks enige communicatie van de een met de ander, moet men er zich niet over verbazen dat er verschillende interpretaties over het verleden en verschillende visies over de toekomst ontstaan en dat die verschillen permanent een bron van frustratie vormen, ja zelfs van woede. Dat is de uitdaging die inherent is aan elke meertalige *en* democratische staat. Hoe is het mogelijk om die uitdaging in goede banen te leiden?

DE TWEE DEMOCRATIEËN

Een eerste oplossing, waarvan het klassieke voorbeeld wordt gevoed door de taalkundige geschiedenis van de Franse republiek, bestaat erin om een einde te stellen aan de meertaligheid door het opleggen van één specifieke taal over het volledige grondgebied. Dit werd ook in België gepoogd, maar werd onherroepelijk opgegeven in 1932, toen het taalkundige territorialiteitsprincipe zijn intrede deed in de Belgische wetgeving. Dat principe bestaat uit een geheel van dwingende regels die binnen de grenzen van een territorium het taalgebruik regelen in de openbare communicatie en in het openbaar onderwijs (in een brede interpretatie). Die regels hebben als doelstelling en, wanneer ze doeltreffend zijn, als effect dat het realistisch wordt te verwachten dat diegenen die zich vestigen op het betreffende grondgebied de moed en de deemoed zullen hebben om de lokale taal te leren — Nederlands in het Noorden van het land, Frans in het Zuiden, met

als voornaamste uitzonderingen de stad Brussel en omliggende gemeentes en de Université catholique de Louvain.

In hoofdstuk 5 van mijn boek *Taal en rechtvaardigheid voor Europa en de wereld* (Van Parijs, 2016) heb ik een filosofische rechtvaardiging van het taalkundige territorialiteitsprincipe ontwikkeld. Omdat we hier in Leuven zijn en precies een halve eeuw na de gebeurtenissen die tot de uitdrijving van mijn universiteit uit deze stad hebben geleid, zal ik hier slechts een van mijn argumenten voor het principe vermelden – pacificatie – en het aan de hand van die gebeurtenissen illustreren. De aanwezigheid en de ontwikkeling van de belangrijkste Franstalige universiteit van het land in de Vlaamse stad Leuven vormden een duidelijke inbreuk in het territorialiteitsprincipe. Onder druk van herhaalde Vlaamse betogingen en tegen de kostprijs van een zware regeringscrisis, werd besloten om de Franstalige sectie van de universiteit naar Waals grondgebied te verplaatsen. Het pacificerende effect van die beslissing, hoe controversieel ze ook kon lijken op het moment dat ze werd genomen, wordt mooi geïllustreerd door het contrast tussen twee Latijnse inscripties die gegraveerd zijn op een van de twee ceremoniële staven die de academische stoeten voorafgaan aan de Université catholique de Louvain.

Aan het begin van de jaren zeventig heeft de Franstalige universiteit een nieuwe staf moeten aanschaffen om de staf te vervangen die de Nederlandstalige universiteit toekwam. Mgr. Edouard Massaux, de rector op het moment van de splitsing, liet erop graveren dat zijn universiteit ‘nadat ze lange tijd bestookt en uiteindelijk verbannen en weggejaagd werd van haar hoofdzetel, met genoeg verhuisd is naar Romaans grondgebied, waarbij ze een ras (*gens*) achter zich heeft gelaten waarmee het onmogelijk is overeen te komen.’ Een halve eeuw later heeft rector Vincent Blondel op de andere zijde van de staf een Latijnse inscriptie laten graveren die bevestigt dat deze universiteit, ‘die met genoeg geïnstalleerd werd in Wallonië en Brussel, haar ontwikkeling heeft voortgezet, resoluut gericht op de toekomst, ten dienste van onze regio’s, van België, van Europa en van de wereld, in een uitstekende verstandhouding met haar Vlaamse zuster.’⁸ Als de universiteit hardnekkig had volgehouden om in Leuven te blijven en geweigerd had om zich te onderwerpen aan het taalkundige territorialiteitsprincipe, zou de toon ongetwijfeld minder zacht geweest zijn.

Vooraleer zich neer te leggen bij de steun voor het taalkundige territorialiteitsprincipe en bij wat er het onvermijdelijke gevolg van is – het ontstaan van twee naast elkaar bestaande democratieën – kan het de moeite waard zijn om een moment stil te staan bij wat men een ‘harde’ versie van de tweetaligheid zou kunnen noemen, een verplichting voor alle burgers om de twee talen te leren. Jules Destrée (1923: 127) was er duidelijk geen

vurig voorstander van: ‘Het is in Brussel dat de fantastische theorie van de integrale tweetaligheid ontstaan is. België is een tweetalig land. Alle Belgen moeten dus tweetalig zijn. Door het Frans aan te leren aan de Vlamingen en het Vlaams aan de Walen zullen wij de echte nationale eenheid realiseren. [...] Die theorie is idioot. [*Cette théorie est imbécile.*] Men kan er die extreme kwalificatie aan geven, omdat zij ten eerste praktisch onrealiseerbaar is [...], ten tweede omdat onze Belgische kracht precies bestaat in de vrije vereniging van twee verschillende volkeren en elke fusie een achteruitgang zou inhouden, en, ten slotte, omdat de dwang in deze kwestie rechtstreeks leidt naar de splitsing van de twee volkeren in plaats van ze dichter bij elkaar te brengen.

Het fundamentele probleem waar de harde tweetaligheid mee botst, is dus niet het dwingende karakter ervan: aan alle leerlingen de studie van de tweede nationale taal opleggen, is intrinsiek niet minder toelaatbaar dan de studie van algebra opleggen. De fatale moeilijkheid zit hem veeleer in de hinderlijke kosten voor het onderwijs van een taal aan leerlingen die weinig gemotiveerd zijn om ze te leren door leerkrachten die weinig gemotiveerd zijn om ze aan die leerlingen te onderwijzen. Als men even nuchter nadenkt over de steeds terugkerende kosten van de realisatie van die ‘integrale tweetaligheid’, kan men niet anders dan terugvallen op de mening van Destrée. Zelfs als het idee niet ‘*imbécile*’ is, biedt het geen realistisch perspectief op de symmetrische oprichting van een gemeenschappelijke agora. Aangezien ook de asymmetrische realisatie ervan door verfransing of vernederlandsing van het hele grondgebied uitgesloten is, lijkt het dat men zich moet neerleggen bij de onomkeerbare ontwikkeling van twee gescheiden democratieën, van twee naast elkaar opererende *demoi*. Tenzij een nieuwe fenomeen het pad effent naar een onverhoopt antwoord op de uitdaging van Mill.

■ EEN MIRACULEUS GESCHENK

Dat nieuwe fenomeen is helemaal niet schatplichtig aan de lotgevallen van het Belgische communautaire conflict. Het is de rechtstreekse weerspiegeling, in het taalkundige landschap van België, van de toegenomen invloed van het Engels als lingua franca in Europa en in de wereld. Als er in de loop van de laatste decennia een sterke trend waar te nemen valt in de taalkundige evolutie van Europa, dan is het inderdaad de versnelde toename, jaar in jaar uit en van generatie tot generatie, van het aandeel niet-Engelstalige

Europeanen die in staat zijn om in het Engels te communiceren. Die lingua franca is voor ons Europeanen echter meer een opdracht dan een verworvenheid. Het is van belang om er de kennis zo snel en zo grondig mogelijk van te democratiseren. Om haar democratische aanspraken na te komen, moet de Unie kunnen rekenen op een *demos* die voldoende verenigd is, een gemeenschappelijke agora die het de Europese burgers mogelijk maakt om met elkaar te praten en naar elkaar te luisteren. En zonder gedeelde taal geen gemeenschappelijke agora. Want het gebruik van dure tolkdiensten, noch de ontwikkeling van software voor mondelinge vertalingen of een meertaligheid zonder gedeelde taal vormen geloofwaardige alternatieven. Een gedeelde taal, niet de enige taal, een taal die aan de nationale en subnationale talen toegevoegd kan en moet worden, die de nationale en subnationale talen niet vervangt. De gemeenschappelijke agora waar de Europese Unie behoefte aan heeft, zal dus van de Europese burgers (op zijn minst) tweetaligheid vereisen.

De link met de Belgische situatie ligt voor de hand: de reden waarom de Europese Unie dringend nood heeft aan een gemeenschappelijke lingua franca is dat ook zij geconfronteerd wordt met de uitdaging van Mill. Het democratisch functioneren van de Unie vereist dat een voldoende groot gedeelte van haar bevolking een gemeenschappelijke taal in voldoende mate beheerst opdat er een debat kan plaatsvinden. Dat proces is volop aan de gang. Maar als het mogelijk is in Europa, waarom zou het dan in België niet kunnen? 'Meer en meer', zo schrijft Bruno De Wever (2010: 42-43), 'wordt het Engels de lingua franca in de wereld en ook in Europa. Men kan zich afvragen of dat het perspectief biedt van een toekomstig België waarin het Engels het communicatiemiddel zal zijn in duidelijk omschreven domeinen zoals de federale politiek.'

Krijgt België op die manier niet toevallig een ongelooflijk geschenk in de schoot geworpen door de taalkundige geschiedenis van de mensheid? Te midden van de zesduizend talen in de wereld is er slechts één die kan pretenderen in zekere zin tussen het Frans en het Nederlands in te staan. En het is juist die taal die zich geleidelijk aan heeft opgedrongen en voorbestemd is om zich nog meer op te dringen als Europese en wereldwijde lingua franca. En alsof dat nog niet genoeg was, hebben de toevalligheden van de politieke geschiedenis van Europa ervoor gezorgd dat de centrale politieke instellingen van een Unie die voortaan in die taal functioneert, zich in onze hoofdstad hebben gevestigd. Niets van dat alles kon men zich een eeuw geleden voorstellen, op het moment waarop het perspectief van de 'twee democratieën' vorm begon te krijgen. Heel weinig van dat alles kon zelfs een halve eeuw geleden voorzien worden, toen België aan zijn omvorming tot een federale staat begon.

Kan men werkelijk verwachten dat het Engels een rol van betekenis zal beginnen te spelen om ook het democratisch functioneren van de Belgische federatie mogelijk te maken, en niet enkel dat van de Europese Unie? Men heeft alle redenen om sceptisch te zijn als men enkel oog heeft voor de taalkundige competenties van de generatie die vandaag aan de macht is. Maar als men de maat wil nemen van wat er mogelijk is en men de toekomst een andere wending wil kunnen geven door de huidige trends te benutten, dan is het naar de onderste regionen van de leeftijdspiramide dat men de blik moet richten. Want het talenuniversum van de jongeren verschilt grondig van dat van hun ouders en grootouders. In alle drie de gewesten staat de kennis van het Engels nu ver boven de kennis van de tweede landstaal.

Zodra men zich bewust is van die sterke trend, zal men niet langer verbaasd zijn over de aanwezigheid van het Engels in de Belgische publieke ruimte. Die aanwezigheid zal steeds minder discreet en steeds minder onbeduidend zijn. Vanuit de bekommernis om de impact van hun affiches niet onderuit te halen door het naast elkaar plaatsnemen van boodschappen in het Frans en het Nederlands, geven de adverteerders reeds lange tijd een behoorlijk zichtbare plaats aan het Engels in onze publieke ruimtes. Minder lang geleden is men, in de twee talen, ook begonnen spreken over *red devils*, *red flames*, *red lions*, *red panthers*, *red dragons* et cetera om onze nationale sportploegen aan te duiden. En de speech van coach Martinez, wanneer de *red devils* in juli 2018 op de Brusselse Grote Markt gevierd werden, was uitsluitend in het Engels. Zoiets gebeurt zelfs ook voor politieke manifestaties, ten minste wanneer de jongere generatie aan het roer staat. Zo had de protestmars 'Shame', die in januari 2011 door vijf jongeren werd gestart vanuit hun verontwaardiging over de blokkering van de federale regeringsonderhandelingen, als enige slogan 'Shame. No government. Great country'.

Sinds enkele jaren kan men trouwens de contexten niet meer tellen waarin publieke instanties het Engels hanteren voor hun officiële communicatie. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de Belgische federale instanties als ze de logheid van de officiële tweetaligheid (of zelfs drietaligheid) willen vermijden. Het rudimentaire Engels is binnengeslopen in onze gewoonten, van de internetadressen met gov.be tot Tax-on-web, alert.be of Brussels Airport. Onze postzegels hebben zich lange tijd tevreden gesteld met de enige aanduiding 'Belgique'. Nadien zijn ze naar 'België/Belgique' overgeschakeld. Zullen ze op een dag de enige mededeling 'Belgium' bevatten? In ieder geval is 'This is Belgium' de naam die gegeven werd aan opeenvolgende postzegelreeksen die elk jaar enkele meer of minder bekende Belgen eren. Bovendien figureren 'EUROPE' (in het Engels!) en 'WORLD' voortaan in hoofdletters op de gewone postzegels bestemd voor verzendingen naar het buitenland.

EEN HULPMIDDEL OM ZONDER ILLUSIE OF COMPLEX TE GEBRUIKEN

Sinds enige tijd is het Engels dus aanwezig in het federale taalkundige repertorium, en vaak zelfs als enige aanwezig. Maar die aanwezigheid blijft heel oppervlakkig. Om aan te tonen dat een politiek leven mogelijk is in een taal die niet de moedertaal is van diegenen die eraan deelnemen, moet men het niet ver gaan zoeken. Het gebruik van een andere taal dan de moedertaal als politieke taal is datgene waarin de vertegenwoordigers van de helft van ons land hebben moeten berusten gedurende de hele negentiende eeuw, toen het volledige nationale politieke leven in het Frans verliep. Wat de eenentwintigste-eeuwse Belgische *demos* nodig heeft, is de uitbreiding tot het hele land van een bescheiden variant van een dergelijke werkwijze in een tweede taal, zonder de grote onrechtvaardigheid van de asymmetrie. Is dat mogelijk? Vandaag maakt de technologische en sociolinguïstische context het perspectief van een tweetaligheid met het Engels voor de hele Belgische bevolking in ieder geval onvergelijkbaar veel realistischer dan het perspectief van een tweetaligheid met het Frans voor de hele Vlaamse bevolking ooit geweest is.

Het komt er echter niet op aan te voorspellen of te hopen dat op een dag het hele publieke debat over federale vraagstukken in het Engels zal verlopen. Voor diegenen die op de hoogte willen blijven van wat zich afspeelt in het hele land, zal het dus belangrijk blijven om toegang te hebben tot wat er in de andere taal wordt geschreven, in het bijzonder voor de Franstaligen. Maar men kan zich indenken dat het publiceren op het internet, samen met de ontwikkeling van performante vertaalsoftware, die toegang steeds makkelijker maken. Welke droom men daarentegen ook mag koesteren in verband met de *Babel Fish* van morgen – dat wil zeggen simultane mondelinge vertaalsoftware, zoals de *Pixel Buds* die op dit ogenblik worden ontwikkeld door Google – de kennis van de andere taal zal belangrijk blijven om rechtstreeks mondelinge discussies in die taal te kunnen volgen en eraan deel te kunnen nemen. Ze blijft ook een onvervangbaar instrument om een meer dan oppervlakkige toegang te verkrijgen tot de cultuur van de andere taalkundige gemeenschap en om warme persoonlijke relaties te creëren, wat moeilijker tot stand kan komen door de eigen taal op te leggen of door gebruik te maken van een derde taal. De kennis van het Engels zal er dus nooit prat op kunnen gaan een perfecte vervanging te vormen voor de kennis van de andere landstaal. Maar terwijl deze laatste kennis veroordeeld is om, in het grootste gedeelte van het grondgebied, het voorrecht van een elite te blijven of te worden, zal de vaardigheid om

te communiceren in het Engels geleidelijk aan een banaliteit worden, zoals destijds kunnen lezen en schrijven de gewoonste zaak van de wereld werd, of zoals vandaag de vaardigheid om een computer te gebruiken of op het internet te surfen dat is geworden.

Het enorme potentieel dat op die manier ontstaan is, moet men vandaag zonder inhibitie benutten om een vlottere en efficiëntere communicatie tot stand te brengen over onze taalgrens heen, of het nu tijdens een toevallige ontmoeting op een Italiaanse camping is of in de wandelgangen van regeringsonderhandelingen. Naarmate de jongste generaties de oudste opvolgen, zal communiceren in het Engels op een steeds evidentere wijze de gemakkelijksoplossing worden, de goedkoopste manier om begrepen te worden tussen Belgen die niet dezelfde moedertaal hebben. Men moet ermee ophouden om de naleving van dat model – eerder dan van de regel ‘Ieder zijn taal’ (zelfs als de andere er niets van begrijpt) – als een verraad tegenover het (mythische) België van eergisteren op te vatten. Een dergelijk gebruik moet integendeel beleefd worden als een deelname aan de constructie van het België en het Europa van morgen. Men moet er dus geen genoegen mee nemen om dat model met tegenzin te tolereren als een erbarmelijk lapmiddel. Men moet het daarentegen zonder enige reserve aanmoedigen. In de loop van onnoemelijk veel interacties – via een chaotische en onvoorspelbare bottom-updynamiek – worden zo de banden die de Belgische *demos* van de eenentwintigste eeuw zullen creëren, beetje bij beetje en steeds opnieuw geweven.

Een heel bescheiden, maar desalniettemin significante illustratie van wat er op die manier mogelijk is, wordt ingegeven door het initiatief Re-Bel (www.rethinkingbelgium.eu). Mijn Leuvense collega Paul De Grauwe en ik hebben in 2008 besloten dit initiatief op te richten om aan academici uit het hele land de mogelijkheid te verschaffen om samen na te denken over de toekomst van onze instellingen. Er werd meteen voor de optie gekozen om het Engels als voertaal te hanteren, zowel tijdens de publieke evenementen als voor de publicatie van de ermee gepaard gaande e-books. Voor enkele oudere juristen was die keuze een schandaal. Voor jonge economen was dat een vanzelfsprekendheid. De evenementen brengen natuurlijk hoofdzakelijk academici samen. Maar politieke mandatarissen, ambtenaren, diplomaten en journalisten nemen er ook actief aan deel. Het gebruik van het Engels was niet alleen noodzakelijk om zonder al te veel moeite de kosmopolitische gemeenschap in Brussel en talrijke buitenlandse collega's te kunnen laten deelnemen. Het is ook waardevol gebleken om bij te dragen aan de creatie van de geschikte sfeer voor een echte dialoog, waarbij iedereen – om beter begrepen te worden door de ander – de inspanning levert om een taal te spreken die niet degene is waarin hij zich het comfortabelst voelt.

Naarmate de initiatieven toenemen waarin dat taalkundige regime wordt gehanteerd en naarmate ook bedrijven, organisaties, verenigingen en administraties het Engels steeds vaker gebruiken voor hun interne communicatie, zal de vlotheid van uitwisselingen over de taalgrens toenemen en zal de minimale basisvoorwaarde voor het bestaan van een Belgische *demos*, beetje bij beetje, vervuld zijn. De Belgische democratie zal er niet makkelijker door functioneren dan wanneer ze zou kunnen rekenen op een gedeelde taal die ook de moedertaal is van de grote meerderheid van de bevolking. Maar wat belangrijk is, is de democratie daar te laten functioneren waar het noodzakelijk is dat ze functioneert, niet waar het het makkelijkst is om ze te laten functioneren.

■ EEN ECHTE FEDERALE KAMER, EEN SENAAT ZONDER SENATOREN

Het vermogen om te kunnen communiceren is uiteraard slechts een van de noodzakelijke voorwaarden voor het goede democratische functioneren van een meertalige entiteit. De politieke instellingen moeten er ook dusdanig gestructureerd zijn dat diegenen die het bestuur van die entiteit in handen hebben, zich verantwoordelijk voelen tegenover al haar burgers, niet alleen tegenover diegenen met wie ze de taal delen. Daarvoor hoeft men de verkiezingswijze van de Kamer zodanig te wijzigen dat een kieskring gecreëerd wordt die het hele Belgische grondgebied omvat. Een deel van de Kamerzetels zou dan op die manier toegekend worden, bijvoorbeeld 15 van de 150 in het voorstel van de Pavia-groep. De andere zetels blijven deel uitmaken van de elf bestaande kieskringen.⁹ Aan elke kiezer zou er bijgevolg gevraagd worden om twee stemmen uit te brengen tijdens de verkiezingen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers: de ene op het niveau van zijn provinciale kieskring, de andere op het niveau van de federale kieskring. Door de mogelijkheid te openen voor kandidaten om stemmen te sprokkelen in de andere gemeenschap, is de inrichting van een federale kieskring erop gericht de partijen aan te sporen om voor een discours en een programma te kiezen die verdedigbaar zijn tegenover allen, niet alleen tegenover de leden van de eigen gemeenschap.

Om de Belgische federale democratie voldoende te wapenen voor de uitdagingen van deze eeuw, is het echter niet alleen de Kamer die een face-lift nodig heeft. In haar huidige configuratie heeft de Senaat nauwelijks nog een bestaansreden. De Senaat is rijp voor een veel radicalere hervorming

dan de hervorming waar de Kamer nood aan heeft. Zijn halfroond en zijn personeel zullen veel beter benut worden als ze ten dienste staan van een tijdelijke burgervergadering die via loting bepaald wordt. Op een wijze die kan variëren naargelang het onderwerp zullen de werkzaamheden van die burgervergadering begeleid en inzichtelijk gemaakt kunnen worden door experts, vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld en verkozenen van de verschillende parlementaire vergaderingen van het land.¹⁰ De doelstelling bestaat erin om de best mogelijke voorwaarden te creëren voor een echte deliberatie, door een vergadering te vormen die tegelijkertijd diverser is, minder onderworpen is aan een partijdige logica en minder gefocust is op tactische overwegingen dan de vergadering die tot stand komt via het electorale proces. Die nieuwe Senaat zou door de Kamer gemandateerd moeten worden om te debatteren over dossiers die de lange termijn betreffen, bijvoorbeeld op het vlak van het klimaat- of energiebeleid, de pensioenen of de gezondheidszorg, mobiliteit of criminaliteit, immigratie en integratie. Van die deliberatieve vergadering kunnen aanbevelingen komen die, ingeval ze niet zouden gevolgd worden door de Kamer, het onderwerp zouden kunnen uitmaken van een referendum. De directe democratie kan slechts de overhand hebben boven de representatieve democratie als ze zich inschrijft in het verlengde van een deliberatief proces. Dat is wat dit voorstel beoogt te verwezenlijken.

Een aantal andere institutionele hervormingen is noodzakelijk om ervoor te zorgen dat de Belgische federatie klaar is voor de grote uitdagingen van de eeuw, in het bijzonder om de decentralisering van de bevoegdheden beter te organiseren zodat ze autonomie, solidariteit en verantwoordelijkheid beter met elkaar verzoenen en om het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest uit te rusten met geschiktere politieke instellingen.¹¹ Maar het is het trio dat hier kort voorgesteld werd, dat aan de uitdaging van Mill het krachtige antwoord moet bieden dat hij vraagt. Eerst en vooral moeten we dankbaar dat onverhoopte geschenk verwelkomen dat ons wordt aange-reikt door de taalkundige geschiedenis van Europa: die lingua franca waarvan een woord op de twee Nederlands is en het andere woord Frans, een taal die al zeer goed beheerst is door de Belgische bevolking en vooral door de jongere leden ervan. Vervolgens moeten we het kiessysteem voor de federale volksvertegenwoordigers veranderen, op zo'n manier dat we een structuur creëren die eigenlijk het gezond verstand zelf is, met name dat diegenen die het hele land besturen of daarnaar streven, hun daden en hun projecten moeten verantwoorden tegenover de hele bevolking. Ten slotte moeten we tegenover de algemene malaise waaronder de electorale democratie gebukt gaat, het democratische proces nieuw leven inblazen door van onze stervende Senaat de brandhaard van een radicale metamorfose te

maken. Op het einde van de negentiende eeuw heeft België het aangedurfd om als eerste land de evenredige vertegenwoordiging in te voeren, die vandaag toegepast wordt in de meeste democratieën op aarde. Het moment is aangebroken om opnieuw de stoute schoenen aan te trekken, om de realistische utopieën te verwezenlijken die het België van de eenentwintigste eeuw dringend nodig heeft.

NOTEN

- 1 En niet 50% zoals in Van Parijs (2018: 15) staat. Mijn excuus vooral aan de Waalse lezers van mijn boek voor deze fout!
- 2 Zie bijvoorbeeld Crols (2008).
- 3 Zie bijvoorbeeld Van den Driessche (2008).
- 4 Zie Janssens (2018: tabel 91) op basis van VUB Taalbarometer 4.
- 5 Volgens het rapport van Decoster & Sas (2017) is de nettotransfer in het voordeel van Wallonië 7 miljard euro in termen van de woonplaats en 13,8 miljard euro in termen van de werkplek (cijfers van 2014). De jaarlijkse kosten van de Belgische staatsschuld bedragen op dit ogenblik ongeveer 10 miljard (met een uitzonderlijk lage interestvoet). Het criterium van de verdeling, in het kader van een scheiding door onderlinge toestemming, is een kwestie die onvermijdelijk controversieel is (Van Parijs, 1994).
- 6 Gegevens van Taalbarometer 3 (2011), meegedeeld door Rudi Janssens op 24 juli 2017. In Taalbarometer 4 werd die vraag niet meer gesteld.
- 7 In Van Parijs (2018: 23-35) bespreek ik ook versies van scenario's (1) en (2) waarbij Vlaanderen en Wallonië respectievelijk bij Nederland en Frankrijk aangehecht worden. De conclusie blijft echter ongewijzigd.
- 8 Vincent Blondel, rede voor de academische opening, Louvain-la-Neuve, 20 september 2017, <https://uclouvain.be/fr/decouvrir/actualites/une-rentree-forte-de-convictions.html>.
- 9 Zie Deschouwer & Van Parijs, 2008, 2013) voor de uitwerking van dit voorstel door de Paviagroep (www.paviagroup.be), Sinardet (2012) voor een samenvattend overzicht van de discussie, en Federaal parlement (2014) voor het verslag van de gemengde commissie (Kamer/Senaat).
- 10 In die richting, zie Deschouwer & Van Parijs (2003), Van Reybrouck (2013), Van Reybrouck & al. (2014), Vandamme & Verret-Hamelin (2017).
- 11 Zie hoofdstukken 4 ('Vier gewesten'), 5 ('Het cappuccinomodel') en 6 ('Brussel: een volk van van alles en nog wat') in Van Parijs (2018).

LITERATUUR

- Crols, F. (2008). Brussel heeft ons nodig. Wij kunnen zonder in: *Wat met Brussel?* Leuven: Davidsfonds, 69-79.
- Decoster, A. & W. Sas (2017). *Interregionale financiële stromen in België, 2000-2020*. KU Leuven: Departement economie.
- Delbaere, M. (2012). VOKA-voorzitter Michel Delbaere pleit voor confederalisme, interview in *De Morgen*, 12 november 2012, p.8.
- De Wever, B. (2010). De 4 decennia van Bart De Wever. *Humo*, 21 december 2010, 22-23.
- De Wever, B. (2010). From Belgian Nation State to Nations in Belgium in: *What does History Teach us about the Future of Belgium's Institutions*, Re-Bel e-book n°6, 32-38 (www.rethinkingbelgium.eu).
- Deschouwer, K. & Ph. van Parijs (2003). Een senaat zonder senatoren, een echte federale kamer. *De Standaard* 25 juni 2003.
- Deschouwer K. & Ph. van Parijs (2008). Een federale kieskring voor een gezonde federatie. *Samenleving en Politiek*, 15(3).
- Deschouwer, K. & Ph. van Parijs (2013). Een federale kieskring voor het federale parlement van België in: *Electorale hervormingen voor een geblokkeerde federatie*, Nederlandse versie van Re-Bel e-book n°4 (*Electoral Engineering for a Stalled Federation*, 2009) 7-21 (www.rethinkingbelgium.eu).
- Destrée, J. (1923). *Wallons et Flamands. La Querelle linguistique en Belgique*. Paris: Plon.
- Federaal Parlement (2014). Federale kieskring/Circonscription électorale fédérale, verslag van de gemengde parlementaire commissie, Brussel, april 2014.
- Janssens, R. (2018). *Meertaligheid als opdracht*. Brussel: VUB Press.
- Mill, J. S. (1861). Considerations on Representative Government in: *On Liberty and Other Essays* (J. Gray ed.), Oxford: Oxford University Press, 1991, 203-467.
- Sinardet, D. (2012). Le projet de circonscription fédérale, *Courrier hebdomadaire du CRISP* n° 2142.
- Van den Driessche, J. (2008). 'Brussel en Vlaanderen : een economische Siamese tweeling' in: *Wat met Brussel ?*, Leuven: Davidsfonds, 53-69.
- Vandamme, P.-E. & A. Verret-Hamelin (2017). A randomly selected Chamber: promises and challenges. *Journal of Public Deliberation*, 13(1), Article 5.
- Van Parijs, P. 1994. 'Hoe verdelen we rechtvaardig een gemeenschappelijke schuld?', *Streven* 62 (1), 17-26.
- Van Parijs, P. 2016. *Taal en rechtvaardigheid voor Europa en de wereld*, Tiel: Lannoo.
- Van Parijs, P. 2018. *Belgium. Een utopie voor onze tijd*, Antwerpen: Polis.
- Van Reybrouck, D. 2013. *Tegen verkiezingen*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Van Reybrouck, D., D. Caluwaerts, M. Reuchamps, K. Jacobs & Ph. Van Parijs. 2014. *The Malaise of Electoral Democracy and what to do about it*, Re-Bel e-book n°14 (www.rethinkingbelgium.eu).